

Eugeni d'Ors i les biblioteques: una aproximació a partir del *Glosari*

[Mònica Baró](#), [Teresa Mañà](#)

Facultat de Biblioteconomia i Documentació

Universitat de Barcelona

baro@ub.edu, mana@ub.edu

Resum [[Abstract](#)] [[Resumen](#)]

Recull i comentari de les gloses relatives a biblioteques escrites per Eugeni d'Ors, ideòleg del noucentisme, escriptor i polític, al diari *La veu de Catalunya*, entre 1906 i 1920. Les gloses recopilades es concentren al voltant de dos assumptes: el debat sobre la creació d'una biblioteca per a estudiosos (1910) i la implantació de biblioteques populars (1915).

1 Introducció

L'objectiu d'aquest escrit és mostrar la visió que tenia sobre les biblioteques Eugeni d'Ors (Barcelona, 1881 - Vilanova i la Geltrú, 1954), intel·lectual ideòleg del moviment noucentista i figura rellevant en el període polític de començament de segle, sobretot en el govern de la Mancomunitat de Catalunya. Per establir aquesta visió, hem treballat essencialment a partir de l'anàlisi del *Glosari*,¹ conjunt dels articles o les gloses² publicades al diari *La veu de Catalunya*, entre 1906 i 1920, firmats amb el pseudònim de Xènius, en què l'escriptor i filòsof reflexionava o —glossava— sobre temes d'actualitat o del seu interès relacionats amb la cultura o la política; així mateix, hem tingut en compte altres textos en què Ors exposa el seu ideari “bibliotecari” per ampliar els nostres comentaris.

Pel que fa a les biblioteques, el *Glosari* ens apareix com una mena d'indicador de la importància que el tema tenia per a Xènius en el context d'un país en construcció i, així, l'aparició de gloses dedicades a aquestes s'intensifica en moments crucials: l'any 1910, arran de la polèmica sobre la prioritat de la creació d'una biblioteca científica enfront de biblioteques més populars, i l'any 1915, amb la creació de les primeres biblioteques populars. En tot moment, però, sembla que les gloses responguin a una mena de pla prèviament traçat —tot i els aparents excursos provocats per situacions concretes—, que es va desplegant amb prudència però amb constància. Aquesta impressió queda reforçada amb l'anàlisi d'un altre text cabdal, per bé que de caràcter administratiu, com és el *Projecte sobre la instal·lació a Catalunya de biblioteques populars*, en què es mostra una capacitat de planificació sorprenent i, el més important, una maduració prèvia de totes les variades qüestions que s'hi tracten.³

Per situar el tema cal fer prèviament una aproximació sumària a la situació bibliotecària espanyola i catalana de principi de segle, la qual cosa ens permetrà entendre i valorar la contribució d'Ors.

2 El context bibliotecari a l'Espanya de principi del segle XX

La situació de les biblioteques públiques a l'Estat espanyol era, al principi del segle XX, doblement pobra. D'una banda, s'hi trobava a faltar qualsevol tipus d'organització i de legislació efectiva, i de l'altra, els seus fons eren totalment inadaptats a les funcions que havien d'exercir.⁴

L'àmbit bibliotecari es regia encara en bona part per un decret de 1858,⁵ en què s'especificaven com a biblioteques públiques la Biblioteca Nacional, les biblioteques universitàries, les biblioteques provincials i totes les que es podien considerar destinades a l'ensenyament del públic. Aquestes biblioteques, que admeten l'entrada del públic, no tenen, però, una voluntat de fomentar la lectura ni la cultura de la població, sinó de conservar els fons patrimonials. El que podríem anomenar pròpiament *biblioteques populars*, o *biblioteques per al poble*, veuen per primera vegada la llum en un decret del ministre de Fomento, Ruiz Zorrilla, de 15 de gener de 1869, que culminava la labor desamortitzadora de Mendizábal i pel qual es

confiscaven els béns bibliogràfics de monestirs, catedrals i ordes militars. Aquest decret regulava la creació i el funcionament de les anomenades *biblioteques populars*, que quedaven adscrites als centres d'ensenyament i, per tant, eren competència de les administracions locals.

Els primers anys del segle, la Biblioteca Nacional —dirigida per Menéndez y Pelayo— no realitzava cap de les funcions que tenia encomanades i més aviat era un temple de cultura destinat a una elit intel·lectual. Pel que fa a les biblioteques populars, i malgrat l'entusiasme que mostraren molts ajuntaments (cap al final de 1882 es comptava un total de 746 biblioteques municipals), la majoria no disposaven dels fons adequats i romanien tancades. En aquell context, les biblioteques més actives eren les biblioteques provincials, que, encara que no disposaven d'uns fons adequats, comptaven amb personal preparat per dur el control i la conservació dels fons.

L'inici del segle comportarà noves accions legislatives, la majoria encaminades a modernitzar els serveis bibliotecaris, però que de nou toparan amb unes dotacions pressupostàries tan limitades, que no permetran les reformes. Així, el 1901 es promulgà el *Reglamento para el régimen y servicio de las Bibliotecas Públicas del Estado*,⁶ que presentava un plantejament modern del que havia de ser una biblioteca (catàlegs, préstec, revisions i modernització dels fons, etc.) que mai no va tenir una aplicació efectiva. Més endavant, el 1911, i a instàncies del Ministerio de Instrucción Pública, es promulga un decret⁷ pel qual s'han de crear dues biblioteques populars, l'una a Madrid i l'altra a Barcelona, prenent com a model les biblioteques modernes anglosaxones, tal com es manifesta en el preàmbul:

“el creciente anhelo de instrucción de las clases modestas de la sociedad exigía desde hacía tiempo la reforma de las bibliotecas existentes que ni por sus locales, horarios, servicio y fondos, se acomodaban a las exigencias que los nuevos establecimientos están llamados a satisfacer, y aun cuando muchos de ellos puedan, con las oportunas modificaciones, adaptarse al fin apetecido, es imprescindible la creación de otros centros, que organizados con un criterio expansivo y previsor, sirvan de modelo para que en lo sucesivo puedan crearse, y que en lo posible recuerden el funcionamiento y estructura del ‘Free Public Library’”.⁸

De fet, la Real Orden de 23 d'octubre de 1915 estableix el funcionament de dues biblioteques que es van obrir a Madrid, l'una al barri de Chamartín i l'altra al de la Inclusa, amb 4.000 volums, uns horaris prou adequats a les necessitats del públic (de 16 a 22 h o de 17 a 23 h, en funció de l'època de l'any) i un funcionament modern quant a l'atenció als lectors.

D'aquest text, que en molts punts pot assimilar-se al projecte per a les biblioteques populars publicat uns mesos abans, en sabem només el compliment a la ciutat de Madrid, que disposava de set biblioteques populars el 1937.

A més d'aquesta actuació estatal, i abans dels projectes que dugué a terme el Govern de la República els anys trenta, podem esmentar la iniciativa de la Biblioteca Popular Circulante de Castropol (Astúries), un moviment de caràcter filantròpic nascut l'any 1921 que impulsà la creació de petites biblioteques de préstec —uns cinquanta volums— arreu dels municipis d'aquell “concejo”. Aquestes biblioteques, que tingueren una forta implantació, funcionaven de manera coordinada, però depenien de la subscripció popular i el voluntarisme, amb la qual cosa no aconseguiren configurar-se com un sistema i aturaren la seva activitat després de la guerra civil espanyola.⁹

En resum, malgrat l'existència d'algunes biblioteques populars, biblioteques estatals i moltes de privades —ateneus, societats econòmiques i centres de lectura— que donaven servei als seus associats, i del coneixement, com hem vist, dels models de biblioteques anglosaxones i del desig de crear-ne sobre la base d'aquest model, no s'aconsegueix establir un sistema de biblioteques públiques d'àmbit estatal.

3 La situació a Catalunya

Fruit d'aquesta política o, més aviat, d'aquesta manca de política, la situació de les biblioteques catalanes no era gaire millor. A falta d'una biblioteca nacional, la més gran col·lecció de llibres a Catalunya era la biblioteca de la Universitat de Barcelona. Aquesta, que a més havia de realitzar funcions de biblioteca provincial, tenia uns fons totalment obsolets que provenien, majoritàriament, de la desamortització, i un funcionament més aviat limitat. Per tal de conèixer de primera mà com era aquesta biblioteca i quina utilitat tenia per als intel·lectuals de l'època, podem recórrer a fragments que ens en descriuen les característiques. Així, Antoni Rubió i Lluch, en defensar la creació d'una biblioteca d'alts estudis catalans que permetés millorar l'accés dels investigadors a una col·lecció moderna, ens fa un retrat de les limitacions de la biblioteca provincial:

[...] Y des d'aquells dies, hem viscut a Barcelona sense altre Biblioteca pública que la provincial universitària, formada exclusivament ab les desferres de les biblioteques monacals, que ja no devien estar gaire al corrent de novetats, en els seus últims anys, quan les polèmiques revolucionaries. Aquella trista Biblioteca que l'Estat ens serveis, dóna la sensació com si el món hagués quedat inactiu des d'els principis del sigle anterior, y invita naturalment a seguir en l'apariencia de pau en que han quedat les inteligencies! [...] Penseu en la nostra joventut sense altres alicients d'estudi que una Biblioteca feta ab les engrunes dels antics convents".¹⁰

Tampoc Josep Pla estalvia comentaris negatius a aquesta biblioteca quan descriu irònicament l'ús que en feien alguns companys seus d'època d'estudi:

"La biblioteca de la universitat era una organització no ja arcaica sinó prehistòrica, deslligada del temps present, una concentració d'arqueologia conventual [...]. Algun rar estudiant badoc hi anava a llegir novel·les, amb el benentès que els últims llibres que servien eren els Episodios nacionales".¹¹

Igualment, Alexandre Galí, defensor de la creació d'una nova biblioteca d'investigació, en descriu el seu aspecte i la seva inoperància:

"La biblioteca de la Universitat, amb els seus mobles de caoba, si no ho recordem malament, era trista, desagradable, terriblement freda a l'hivern, sense llum artificial".¹²

A més, l'horari de la biblioteca era molt restringit, ja que només estava oberta als matins, i això la feia del tot inútil als estudiants que en aquell moment eren a classe, i els seus catàlegs eren inconsultables.¹³

Enfront d'aquesta greu mancança de llibres i de serveis bibliotecaris eficaços, la creació de l'Institut d'Estudis Catalans el 1907 havia de significar molt per a estudiosos i intel·lectuals. Però l'Institut no disposava de grans pressupostos i, tot i les importants adquisicions i els valuosos donatius, la seva biblioteca era precària. Ja en la *Memòria* de 1907, adreçada a l'alcalde de Barcelona, Rubió i Lluch reclama la intervenció de l'Ajuntament del cap i casal en la que hauria de ser la Biblioteca Catalana. En aquesta ocasió Rubió, a més de dibuixar la situació de la biblioteca universitària en els termes que ja hem ressenyat, manifesta com la manca de llibres impedeix el desenvolupament cultural de Catalunya:

"El dia, senyor, que aquesta Biblioteca estigués constituïda y acreditada, tindríem, no solament els llibres propis, sinó que, de passada, reconquistariem tots els que hi ha allunyats de Catalunya [...]. Penseu, senyor, en la lamentable inferioritat de medis de treball en que's troben els estudiosos de Catalunya, tenint que guanyarsho tot per sí propis, mancats de relació y d'estímul, sense més llibres que'ls que individualment posseeixen [...]."¹⁴

Però si la situació de les biblioteques d'investigació a Catalunya era precària, no ho era menys la de les biblioteques destinades al públic en general. Barcelona, com ja hem esmentat, reunia en una sola biblioteca la provincial i la universitària, de manera que, en comparació amb la resta de capitals de província, estava mancada d'una biblioteca adreçada al públic general. No obstant això, com relata Alexandre Galí, la iniciativa privada havia intentat resoldre el problema:

"Ja feia prop de tres quarts de segle que el poble havia manifestat el deler incontrastable de llegir pel seu compte i havia començat a crear també pels seus mitjans les seves petites i tan ben intencionades com mal orientades biblioteques populars en els seus ateneus i casinos".¹⁵

D'aquestes biblioteques, és cert que n'existien a bastament, fruit dels moviments socials de l'època. En un recent estudi de Montserrat Comas¹⁶ sobre les biblioteques adreçades a la classe treballadora abans de la

creació de les biblioteques populars de la Mancomunitat (1915), es recull un inventari de més tres-centes biblioteques a la ciutat de Barcelona i província pertanyents a gabinets de lectura, ateneus populars i altres associacions que posaven els llibres a disposició del públic. Tot i aquesta abundància de centres, cal tenir en compte que els seus fons eren, en la majoria de centres, escassos, poc o massa triats, ja que la majoria d'aquestes biblioteques eren adscrites a institucions molt identificades amb les diferents opcions polítiques, i poc organitzats, ja que mancaven de personal preparat.

Tot i així, a la ciutat de Barcelona, existien algunes grans biblioteques destinades al públic general. Des de 1895, els ciutadans disposaven de la Biblioteca Arús, amb un fons de 26.000 volums. Donada per Rossend Arús a la ciutat de Barcelona, en els seus Estatuts es feia constar que la biblioteca havia de ser sempre pública, havia de tenir tot tipus de llibres i havia d'estar oberta a tot tipus de gent. Aviat la ciutat disposà també de la Biblioteca Popular de la Dona, fundada el 1909 per Francesca Bonnemaison de Verdaguer amb la intenció de dotar d'un instrument de cultura aquelles dones que s'endinsaven en el món laboral de principi de segle. En tots dos casos, però, es tractava d'iniciatives privades, donacions de patricis o filantrops per millorar la situació de la classe treballadora.

En aquesta situació es dóna el debat a la premsa sobre el model de biblioteca pública per a la ciutat de Barcelona, protagonitzat per Eugeni d'Ors i Lluís de Zulueta l'any 1910.

4 Ors i la renovació bibliotecària a Catalunya

4.1 Ors i la biblioteca científica

La inexistència de biblioteques i la migradesa de mitjans de les que poc o molt funcionaven portà la intel·lectualitat catalana a exigir la creació de biblioteques ben equipades. I, d'entre tots els intel·lectuals, Ors va ser no solament qui més va escriure sobre la qüestió, sinó també, i sobretot, qui més va lluitar per tal de millorar la situació. En aquells moments de principi de segle marcats pel desig d'una regeneració del país en tots els àmbits, les biblioteques eren considerades un element imprescindible per al desenvolupament cultural de Catalunya. Així, des de les més variades postures, es van iniciar campanyes en pro de l'establiment de biblioteques que, bàsicament, tenien la premsa com a plataforma propagandística i que, en poc temps, aconseguiren un extraordinari ressò entre el públic.¹⁷ Aviat es van constituir dos corrents enfrontats: els qui consideraven prioritària la creació d'una gran biblioteca d'investigació i els qui, per contra, estaven a favor d'estendre la cultura a les classes treballadores mitjançant la creació de biblioteques populars. Durant tot l'any 1910 es desenvolupa una viva polèmica sobre quin tipus de biblioteca era prioritari en aquells moments a Catalunya.

Entre els qui reclamaven biblioteques populars destacà especialment Lluís de Zulueta,¹⁸ que encetà una campanya en aquest sentit des de les pàgines de La Cataluña.¹⁹ L'altra tendència, que comptava amb Ors com a principal abanderat, considerava prioritari l'establiment d'una "biblioteca científica". Segons Concepció de Balanzó, que ha estudiat tot el procés de l'enfrontament, "No és que l'opinió d'un i altre divergeixi totalment: Xènius veu útil la creació de les biblioteques populars; Zulueta necessària la de la biblioteca científica, però així com Zulueta sosté que és indispensable la creació immediata d'aquelles, Xènius opina que de moment el que cal són llibres de ciència."²⁰

La posició dels partidaris de prioritzar les biblioteques per al poble queda prou manifesta en un dels nombrosos articles que Zulueta publicà sobre el tema, en què utilitza el concepte de "set de cultura" tan car a Ors:

"Nuestro pueblo obrero tiene sed de cultura. Pide libros con tanta ansiedad como el grupito de nuestros investigadores científicos [...]. Atendamos preferentemente el fin científico por el que siento el mismo interés que Xenius pero sin descuidar este otro fin pedagógico-social especialmente moderno."²¹

Però els arguments en favor de l'establiment de la biblioteca de ciència també eren ben consistents i tenien partidaris de pes: una biblioteca d'aquest tipus contribuiria a dotar Catalunya d'"alta cultura" i, per tant, contribuiria a convertir-la en un país "normal". Aquests són els arguments que utilitza l'Institut d'Estudis Catalans en la seva *Memòria* en reclamar subvencions a l'Ajuntament de Barcelona:

“L'Institut d'Estudis Catalans, creat per l'Excelentíssima Diputació de Barcelona, té per un dels mòvils primordials de la seva fundació, l'organització d'aquesta *Biblioteca catalana* [...]. En la Biblioteca s'hi reuniran tots els elements d'estudi per la coneixença passada y present de lo que pertoca als països de llengua catalana y tot element intel·lectual qu'ordini, aixequi o perfeccioni la cultura del nostre poble.”²²

Però el defensor més abrandat de la causa de l'anomenada biblioteca científica va ser Eugeni d'Ors, que amb les seves gloses aparegudes a *La veu de Catalunya* en justificà la necessitat amb tota mena d'arguments. De fet, Ors ja s'havia ocupat d'aquesta qüestió el 1909, amb dues gloses correlatives titulades “De la biblioteca” i “S'hi parla també de la biblioteca”.²³ En la primera, Ors exposava la necessitat de dotar el país d'un instrument per a la creació d'alta cultura, que l'assimilés a d'altres en el context europeu, una biblioteca científica, seriosa, que havia de permetre que tots els estudiants becats per seguir estudis a l'estranger trobessin, en tornar, fons moderns i adequats a les seves investigacions:²⁴

“Una Biblioteca seriosa representa avui a Barcelona, a Catalunya, un objecte de primera necessitat. Cap resultat sòlid i nacional pot assolir-se en la Lluita per la Cultura, si no es compta, per endavant ab aquest [...]. Cal pensar ab terror en la sort que espera als nostres pensionats d'estudis científics, que ara corren món, trobant arreu els instruments de treball necessaris, si, al desembarcar, de retorn, a les Rambles, se queden repentinament fins sense els més elementals medis de continuar les tasques empreses.”

En la següent glosa remarca la necessitat que aquesta biblioteca “seriosa” sigui tant per als estudiosos d'humanitats —d'història diu concretament l'autor— com per als de ciència, ja que comença a desvetllar-se l'interès per aquesta:

“Als començos del segle XIX, la Història era la disciplina lliberadora, la 'humanista' essencialment. Són les coses canviades. La lliberadora és avui la Ciència.”

El debat, però, es desfermà el juny de 1910 amb la glosa que duia per títol “Llibres”.²⁵ Ors hi proposava la idea que l'Ajuntament adquirís la biblioteca especialitzada (en filosofia, és clar) del llibreter alemany Lorentz, que en aquell moment es trobava a la venda.²⁶ Ors considerava que, en una ciutat mancada de llibres com era aquella Barcelona, es feien imprescindibles accions d'aquest tipus, atès el baix cost que suposaven (unes 10.000 pessetes de l'època).²⁷ Pocs dies després, al juliol, apareix la glosa “El clam”,²⁸ en què demana de nou llibres per als pensionats que estudien fora: Griera, que li inspira la glosa, Bohigas Tarragó, Vidal i Guardiola, Llorens, els Montoliu (Cebrià i Manel), Barnils, Enric Jardí i Eladi Homs.²⁹ Paral·lelament, altres intel·lectuals se sumaren amb les seves intervencions a la premsa en la reclamació d'una biblioteca per a la ciutat de Barcelona.³⁰

La idea de la manca de llibres per a la investigació fou represa en una sèrie de tretze gloses, publicades a *La veu de Catalunya* entre setembre i octubre de 1910, que aparegueren sota el títol genèric de “Biblioteca”.³¹ En aquesta sèrie, Ors passa revista a les reaccions que se suscitaran arran de la proposta d'adquirir la biblioteca Lorentz i cita expressament els articles de Zulueta,³² de Cosme Vidal, que signava Kosmophilo, i d'altres, apareguts a *La Cataluña*, *La publicidad* i *El progreso*. En aquestes gloses, escrites durant la seva estada a la Biblioteca General i Pública (sic) de Munic, Xènius justificava la prioritat de la creació d'una biblioteca d'investigació abans que una biblioteca popular, amb diversos arguments: en primer lloc, el poble disposava ja de les biblioteques dels ateneus, d'alguna biblioteca pública com ara la Biblioteca Arús i, fins i tot, una de provincial per bé que universitària. Segons ell, “la creació de noves Biblioteques Populares pot ésser útil a Barcelona; no és indispensable ni menys urgenta. Les que existeixen omplen d'una manera acceptable el seu comès”.³³ I més endavant aclareix: “Quan jo us dic que no ens calen, que no ens calen ab urgència Biblioteques populars, me refereixo a la qualitat dels llibres, no a les persones cridades a servir-se'n”.³⁴ La biblioteca científica ha d'estar oberta a tothom, però els seus llibres no han de ser de divulgació. En segon lloc, no es podia dir que faltessin els llibres bàsics: els que mancaven eren els especialitzats. I, per demostrar quina mena de llibres calen, inclou una extensa llista del catàleg de la Biblioteca de Munic (revistes i llibres de filosofia, a més dels d'història d'Espanya, història natural, física i pedagogia) per demostrar la qualitat i quantitat del fons.

Des de la mateixa tribuna de *La veu de Catalunya*, el 5 d'octubre de 1910, Agustí Calvet defensava la biblioteca científica d'Ors en un article titulat “De la biblioteca com a fonament de l'escola”.³⁵ En aquest cas, Calvet justificava la creació d'una biblioteca de ciència com a base d'una hipotètica Escola Catalana d'Alts Estudis, en la qual exercirien el seu mestratge aquells alumnes becats i comissionats a l'estranger, i

es preguntava de quina manera podrien treballar aquests sense disposar de les eines necessàries. Més conciliador, Calvet situa la qüestió en un punt just d'equilibri: no es poden abastar les necessitats de totes dues menes de biblioteques, i fent les populars correm el perill de deixar només “embastada” la magna Biblioteca.

Finalment, l'opció defensada per Ors, i sostinguda per la Diputació de Barcelona, va erigir-se en vencedora. La biblioteca científica es va configurar a partir de la Biblioteca de l'Institut d'Estudis Catalans, que disposava ja d'una col·lecció de vint mil volums. Però la precarietat de mitjans es manifestà i, de nou, la premsa es feu ressò d'una campanya per obtenir fons per al seu funcionament correcte. La major part dels diaris barcelonins incorporaren articles i editorials a favor que l'Ajuntament de Barcelona col·laborés en el sosteniment de la biblioteca: el *Diario de Barcelona*, *El poble català*, *El diluvio*, *La publicidad* i *La veu de Catalunya* expliquen com és la biblioteca, en descriuen el local, parlen del seu fons, etc. El 25 d'octubre es creà una comissió composta, entre d'altres, per Àngel Guimerà, Joan Maragall, Antoni Rubió i Lluch, Pere Corominas i Eugeni d'Ors, prohoms de la cultura i de la ciutat que lliuraren a l'alcalde de Barcelona, el marquès de Marianao, un missatge redactat pel mateix Maragall en què es demanava la desitjada subvenció.³⁶ El missatge fou reproduït pels diaris i, en essència, reclamava generositat de la ciutat que havia de ser la principal beneficiària de la biblioteca de l'Institut i insistia en la “set de llibres” d'aquells joves que necessitaven una biblioteca moderna, amb el temor que, en no trobar-la, fugirien de la pàtria. Ors feu referència a aquesta sol·licitud en pro de l'obtenció de subvencions, amb una glosa titulada “Per la biblioteca”, del mateix 25 d'octubre, amb l'estil habitual:

“[...] Perdonin Ses Senyories si l'aspecte d'un mendicant espellifat torba la festa. És l'Esperit qui capta, missenyors i prohoms nobilíssims, qui capta el pa més indispensable, és l'Esperit. Una etapa de política municipal està terminant-se i ens preparàvem a començar-ne una de nova. Però, en l'entremig, la magra mà s'allargà i cal veure la mà i pensar en la mà i atendre a la mà. Mireu que, si no, podria desprendre's de son cos i es faria màgica i sinistra, i escriuria uns mots de vaticini fatídic damunt l'un dels murs del palau... I damunt la torbada consciència de nosaltres tots.”³⁷

Finalment, l'Ajuntament atorgà una subvenció de 50.000 pessetes, no sense l'oposició d'alguns regidors.³⁸ D'aquesta manera s'engegava el procés per a la creació de la Biblioteca de Catalunya, inaugurada finalment el dia 28 de maig de 1914.

En realitat, Ors no mantingué una relació directa amb la Biblioteca de Catalunya, encara que durant l'any 1914 publicà una sèrie de gloses que hi feien referència. El 27 de maig aparegué “Les realitzacions”,³⁹ en què es manifestava content de poder disposar ja d'una biblioteca, amb 47.000 volums d'obres modernes, triades amb competència i curosament. El 28 de maig, Ors llegí la “Glosa de l'Institut”⁴⁰ en la inauguració oficial de la Biblioteca de Catalunya, explicà el procés de la seva creació i agrai els donatius rebuts. El 30 de maig publicà “L'etapa”,⁴¹ glosa complementària de “Les realitzacions”, que tractava de la quantitat d'altres volums especialitzats que, des del 1910, s'havien anat aplegant en altres biblioteques barcelonines. En aquest escrit, Ors es felicitava per les millores en tots els àmbits bibliotecaris, però advertia de la feina que encara quedava per fer.

Durant el juny de 1914, Ors escrigué dues noves gloses sobre aquesta institució. Així, el dia 3 va publicar-se “Per acompanyar la primera vetlla d'estudi a la biblioteca”⁴², i el dia 15, “La primera setmana de la Biblioteca de Catalunya”,⁴³ on passava revista als lectors i als llibres més sol·licitats i considerava un èxit l'obertura d'aquesta Biblioteca.

4.2 Ors i les biblioteques populars

Com si l'obra realitzada ja demanés un nou repte, el 9 de juliol del mateix any 1914, tot just inaugurada la Biblioteca de Catalunya, Ors parla ja del projecte de biblioteques populars en una glosa intitolada precisament així, “Biblioteques populars”,⁴⁴ i hi posa com a model algunes experiències viscudes personalment en biblioteques holandeses. A partir d'aquest moment, les gloses relatives a biblioteques tenen una relació directa amb la tasca que li ha estat encomanada com a vocal tècnic del Consell d'Investigació Pedagògica.

És en funció d'aquest càrrec que Ors redacta el *Projecte d'instal·lació a Catalunya d'un sistema de biblioteques populars*, que va ser aprovat en la sessió de 26 de maig de 1915 per la Mancomunitat de Catalunya. En el preàmbul d'aquest projecte, Ors recorda l'enfrontament entre les dues concepcions de biblioteca que hi havia hagut cinc anys abans:

“Quan se tractava en la formació de la que s'ha anomenat *Biblioteca de Catalunya* i quan, en l'entusiasme per la idea, sentint vigorosament la dolor i l'angúnia del nostre miserable estat anterior en matèria de llibres, se feia propaganda per aquella, algunes veus impacients s'aixecaren per demanar que la Biblioteca de Catalunya no tingués el caràcter de dipòsit de llibres de ciència pròpiament dits, sinó més aviat llibres de divulgació de la ciència. Aquestes veus s'inspiraven en la doble creença que per una banda una biblioteca destinada a estudis científics no tindria en la nostra ciutat un èxit de concurrència i que, d'altra banda, la popularització de la cultura era com una manera de qüestió prèvia que calia resoldre abans d'entrar en accions a favor de la producció científica [...]”⁴⁵

Després de passar revista a l'oportunitat d'iniciar en aquell moment, i no abans, l'establiment de les biblioteques populars, ja que així podria aprofitar-se la infraestructura de la Biblioteca de Catalunya, Ors ressenya quina és la doble missió d'aquestes biblioteques: d'una banda, proporcionar material al públic mitjanament instruït de la població, i de l'altra, actuar de sucursals de la Biblioteca de Catalunya per proporcionar material als erudits locals i “satisfer la fam intel·lectual dels estudiosos i aficionats a les diverses ciències escampats per Catalunya i assegurar una producció incomparablement superior a la precària i generalment vana producció actual”⁴⁶

El Projecte estableix també diferents tipus de biblioteca en funció de la importància i la densitat de la població que ha de servir. A més, repassa amb deteniment les necessitats de local i reclama l'establiment, sempre que es pugui, d'una sala d'actes per tal d'evidenciar la funció de “difusió de cultura” que ha de tenir la biblioteca.⁴⁷ És sorprenent el detall amb què es descriuen aspectes concrets referits als edificis i a la seva decoració, i fins a quin punt es preveuen qüestions com ara la selecció dels llibres, els donatius, el funcionament intern i, especialment, el personal.⁴⁸ En relació amb aquest darrer tema, el *Projecte* perfila ja la creació de “l'Escola especial de bibliotecàries” i fins i tot el seu Pla d'estudis.⁴⁹ Res no sembla, doncs, deixat a l'atzar.

Eugeni d'Ors en el *Projecte* planteja una política i una planificació de la lectura pública a Catalunya a partir del coneixement de la biblioteca pública anglosaxona, però adaptant aquest model a les característiques pròpies del país i, com es lògic, des d'una perspectiva plenament noucentista segons la qual la Biblioteca de Catalunya actuarà de biblioteca nacional i serà alhora el motor de la lectura pública del país. La “Catalunya-ciutat” dels noucentistes queda perfectament plasmada en aquesta biblioteca que, des de Barcelona, estén els seus braços de cultura i erudició vers les noves biblioteques centres de “l'esperit civil de la Mancomunitat escampades a les més apartades campanyes”. Ell mateix, que havia estat capdavanter en la proposta de creació de la biblioteca erudita, mostra l'interès per la creació de biblioteques populars modernes, útils, veritables eines de la transformació de la societat catalana que compleixin la missió regeneradora que calia per dotar de cultura el poble.

D'aquesta manera, Ors posa les bases d'un sistema estructurat a l'estil de les biblioteques britàniques o nord-americanes, amb unes biblioteques centrals i unes sucursals. Aquest model ja era conegut a Catalunya: Jaume Massó i Torrents, inspector de la Biblioteca de Catalunya, en fa esment a l'acte inaugural de la Biblioteca, i el mateix Massó, juntament amb Jordi Rubió i Balaguer, director de la Biblioteca, citen textualment les “free town libraries” i l'estructura de “branch libraries”, existent als Estats Units, en l'informe sobre les biblioteques populars.⁵⁰ El mateix Ors comenta en la glosa “En una petita revista nova”, de 16 de desembre de 1915,⁵¹ un article publicat per A. Arderiu a la revista manresana *Cenacle* en què es fa esment, sense citar-la, de la “Public Library Act” i del sistema d'impostos utilitzat a la Gran Bretanya per sostenir les biblioteques públiques.⁵² De fet, aquest no era un sistema desconegut a l'Estat espanyol i, com ja hem dit, s'esmentava com a model en el Decret de 1911 de creació de biblioteques públiques a Espanya. D'altra banda, la inspiració anglesa es fa palesa en altres detalls: si en el tipus de propaganda encaminada a aconseguir l'aprovació de la “Public Library Act” de 1850 s'esgrimia com a argument que la biblioteca mantindria allunyats del *pub* els obrers, Ors argumentava el mateix en el seu *Projecte*..., on substitueix el *pub* per un element més autòcton com era el casino.

L'altre model constant per a les biblioteques populars catalanes és l'establert per Andrew Carnegie en la seva labor filantròpica en favor de les *public libraries* americanes. Carnegie construïa l'edifici en un terreny municipal a condició que la municipalitat es comprometés a aportar el 10 % del valor total de l'edifici com a pressupost anual. En el cas de les biblioteques catalanes, la Mancomunitat posa el personal i la dotació bibliogràfica amb la condició que l'Ajuntament aportí el 10 % del valor d'aquesta dotació i, a més, tingui cura del manteniment.

En l'establiment a Catalunya de les biblioteques populars hi ha, però, un element original que convé destacar: calia formar específicament el personal encarregat de regir aquestes biblioteques i, per això, es creà l'Escola Superior de Bibliotecàries. L'Escola està en la ment d'Ors des del primer moment i es posa en funcionament amb el temps necessari per tal de fer coincidir les primeres promocions de bibliotecàries amb la inauguració de les primeres biblioteques populars. L'Escola, a més, s'insereix perfectament en la

línia iniciada pel Consell de Pedagogia a fi de dotar les dones de sortides professionals dignes. No és estrany, doncs, que Ors tracti aquest tema a les gloses que porten per títol “La dona de la rue de Rennes”, aparegudes els dies 28, 29 i 30 d'octubre de 1915, coincidint amb la data d'inauguració del curs a l'Escola de Bibliotecàries.⁵³

És curiós de constatar com, durant tot l'any 1915, la creació de l'Escola sembla la principal prioritat d'Ors i com l'aprovació i el posterior desenvolupament del projecte de biblioteques populars no mereix la seva atenció. Semblaria, doncs, que li interessa més de fer publicitat de la nova proposta que no pas de difondre el que poc a poc va esdevenint una realitat.

Aquesta realitat es concreta en la concessió de les primeres biblioteques que, ara sí, mereixen de nou l'atenció del glossador. Així, el 1916 i sota el nom de les localitats a les quals han estat concedides les primeres biblioteques públiques, apareixen un seguit de gloses: “Olot”, “Sallent”, i “Valls”. Tot i que la biblioteca en sigui el pretext, la referència a aquest equipaments s'ha d'interpretar sota l'estil poètic d'Ors.

Així, la visita a Olot per inspeccionar el terreny cedit a la biblioteca,⁵⁴ li suggereix, simplement, un parell de versos:

“L'apetitós Olot, que s'esponja a l'estiu, / en les fontanes plora i en les arbredes riu”.⁵⁵

En canvi, la glosa dedicada a Sallent fa esment de la voluntat de futur dels sallentins:

“Nit negríssima. L'aigua en els salts fa un mugit furiós. I, de tant que s'agita, de tant que es precipita, no deixa que s'hi reflectin en pau les cent finestres lluminoses de cada fàbrica. Una voluntat obscura de futur l'empeny fèrvidament més enllà. La mateixa voluntat de futur que ha fet als sallentins demanar una biblioteca”.⁵⁶

Mentre que la col·locació de la primera pedra per a la construcció de la biblioteca de Valls, Ors la transforma en tota una al·legoria:

“A la ciutat de Valls, dia 23 d'octubre de 1916 [...]. Tantes banderes, que allò semblava un exercit. Terra tan remoguda, que allò era com un camp de batalla. I el tronar dels morters, al lluny. I la terra oberta, com per a un enterrament, als peus del sacerdot revestit... Més, no per la mort, sino per la vida treballàrem, dia 23 d'octubre de 1916, a la ciutat de Valls”.⁵⁷

Durant l'any 1916, el projecte que impulsa Ors va prenent cos. En la glosa “L'any s'acaba” fa balanç de les actuacions i manifesta, de nou, la seva fe en les biblioteques com un instrument de regeneració i una eina per a la cultura del poble:

“L'any s'acaba. I ara jo penso en quan s'acabava el dia quart de la Creació, que les estrelles van ser fetes. Des del primer dia hi hagué la llum i la tenebra. Però la tenebra, el dia quart, va començar d'esclarir-se una mica, amb les lluminàries del cel. L'any vinent serà, en la creació d'una Catalunya nova, com el quart dia en la creació del món. Hi haurà, dins d'allò que era ahir encara una tenebra espiritual, els punts lluminosos dels pobles amb Biblioteca. Valls, Olot, Sallent, Canet de Mar, Lleida, Pineda, Vendrell, Reus, Borges Blanques, Vic, Figueres... —Una constel·lació magnífica en la nit!”.⁵⁸

Durant l'any 1917, les referències a les biblioteques són molt de passada. A “La Justícia Social”,⁵⁹ en parlar de la desaparició del diari reusenc d'aquest títol, l'acusa de no fer-se ressò de “fets tan grossos i de tan gran transcendència per al poble com el de l'aprovació del projecte de Biblioteques Populars...”; mentre que “Antologia”⁶⁰ s'obre amb la frase “Les Biblioteques Populars de Catalunya fan més i millor que el Cid: guanyen batalles abans de néixer”, frase referida als escolis publicats per un escriptor de Valls, Pere Llobera, sobre biblioteques, lectura i altres afers relacionats, que havien entusiasmat Ors. Per Ors, que el sol fet de disposar d'una biblioteca provoqui aquesta inspiració, és “recompensa suficient als esforços aplicats a la tasca”. I encara esmenta les biblioteques a “Judicar”⁶¹ per reflexionar sobre la dificultat d'emetre un judici:

“Figureu-vos un concurs entre pobles per l'obtenció d'algun bell do espiritual, una Biblioteca, per exemple”.

En aquest mateix any, arran de la col·locació de la primera pedra a Pineda, escriu la glosa “Biblioteca vora el mar”, una demostració més de la seva fe en la funció educativa i civilitzadora de les biblioteques:

“Pescador, tu tens l'esguard llarg, la sang exploradora. El teu fill és a Amèrica. Pescador, anem a mostrar-te una altra mar, una altra mar infinita. Tota ella, però, cap dins una petita sala de Biblioteca. Vull dir, la mar infinita de l'Esperit. Pescador, per a ton esguard llarg, quins llunyans horitzons, la mar nova! Per a la sang d'exploració i aventura, quins viatges! Pescador, tens un fill a Amèrica. Per què no un altre a la Sorbona-”.⁶²

Els anys posteriors, fins a la finalització de la seva col·laboració amb *La veu de Catalunya* el gener de 1920, les gloses en què es parla de biblioteques són escasses. Hi ajuda el fet que entre el 2 de gener de 1918 i el 6 de febrer de 1919 escriu les gloses que es coneixen com *La Vall de Josafat*, per les quals renuncia “al comentari quotidià” de les “palpitacions del temps”.⁶³ És per això que els actes d'inauguració de les primeres biblioteques no tenen la seva glosa corresponent, com hauria estat previsible; de tota manera, en aquests actes Ors no declinà de fer els discursos que omplen aquest buit.⁶⁴ La darrera glosa on Xènius fa esment de les biblioteques és “Però...”, de 10 d'octubre de 1919,⁶⁵ en la qual reclama pressa en la implantació de biblioteques populars per poder fer front a la demanda de cultura que generarà l'assoliment de la jornada de vuit hores. És curiós de constatar com Ors, premonitori, veu en el cinema el gran enemic de la biblioteca.

El gener de 1920, arran d'unes qüestions administratives i de recels polítics, Ors és rellevat del seu càrrec —dins de la Mancomunitat— de director d'Instrucció Pública, i com a tal responsable de les biblioteques.⁶⁶ Després d'aquest afer, des de l'abril de 1920 fins al juliol de 1921, segueix publicant els seus comentaris, ara en castellà, a *El Día Gráfico*. Finalment, Ors s'estableix a Madrid, on començarà una nova etapa.⁶⁷

Data de recepció: 15/02/2004. Data d'acceptació: 09/04/2004.

Notes

¹ Les gloses citades al llarg d'aquest article, a més de la consulta directa de la premsa, es poden llegir en: Eugeni d'Ors, *Glosari 1910-1911*, edició i presentació de Xavier Pla (Barcelona: Quaderns Crema, 2003), i els volums: Eugeni d'Ors, *Glosari 1915*, edició i presentació de Josep Murgades (Barcelona: Quaderns Crema, 1990); Eugeni d'Ors, *Glosari 1916*, edició i presentació de Josep Murgades (Barcelona: Quaderns Crema, 1992), i Eugeni d'Ors, *Glosari 1917*, edició i presentació de Josep Murgades (Barcelona: Quaderns Crema, 1991).

² L'ús del terme “glosa” en lloc del més normatiu “glossa”, Ors el justifica en una carta privada a Jaume Bofill i Mates: “Deixeu-me ara només protestar del *Glossador* amb doble posat en la magnànima dedicatòria. Jo escric gloses, improvisacions, cançons si voleu, com les del minúsculament èpic glosador mallorquí, inspirat per la realitat circumstancial que l'envolta; no gloses apostil·lades com les d'un alexandri o d'un bolonyès operant sobre textos morts”, en: Eugeni d'Ors, “Correspondència d'Eugeni d'Ors a Jaume Bofill i Mates (Guerau de Liost)”, a cura d'Enric Bou i Josep Murgades, *Els Marges*, núm. 56 (1996), p. 108.

³ “Biblioteques populars”, *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, núm. 2 (1915), p. 122-133. Malgrat que el text no està signat, fou elaborat i presentat per Ors al Consell de Pedagogia del qual era membre i, posteriorment, fou aprovat per la Mancomunitat.

⁴ Per resseguir amb més deteniment aquesta qüestió, vegeu Hipólito Escolar, *Historia de las bibliotecas* (Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez: Pirámide, 1985); Pilar Faus, *La lectura pública en España y el plan de Bibliotecas de María Moliner* (Madrid: ANABAD, 1990), i Luis García Ejarque, *Historia de la lectura pública en España* (Gijón: Trea, 2000).

- ⁵ “Real Decreto sobre la organización de bibliotecas y creación del Cuerpo Facultativo de Archiveros y Bibliotecarios” (17 de julio de 1858).
- ⁶ “Real Decreto 1901, por el que se aprueba el Reglamento de las Bibliotecas Públicas del Estado” (18 de octubre de 1901).
- ⁷ “Real Decreto sobre creación de bibliotecas populares” (10 de noviembre de 1911).
- ⁸ Citat per A. Girón García, *Las Bibliotecas Populares de Madrid: ensayo de planificación de la lectura pública en Madrid capital* (Madrid: Asociación Española de Archiveros, Bibliotecarios, Museólogos y Documentalistas, 1982), p. 13, i també per Pilar Faus Sevilla, *La lectura pública en España y el plan de bibliotecas de María Moliner* (Madrid: ANABAD, 1990), p. 40.
- ⁹ X. F. Coronado, “Biblioteca Popular Circulante de Castropol (1922-1936)”, *Educación y biblioteca*, núm. 133 (enero-febrero 2003), p. 65-92.
- ¹⁰ Institut d'Estudis Catalans, *Memòria presentada per l'Institut d'Estudis Catalans al Excm. Sr. Alcalde de Barcelona i llegida en Consistori del dia 13 de novembre de 1907* (Barcelona: La Neotípia, [1907]), p. 3-8.
- ¹¹ Josep Pla, “Eugeni d'Ors (1882-1954)”. En: *Homenots: primera sèrie* (Barcelona: Destino, 1969), p. 297.
- ¹² Alexandre Galí, “Biblioteques generals tècniques i especialitzades”. En: *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya. Llibre XIII. Biblioteques generals tècniques i especialitzades. Bibliografia i bibliofília* (Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1985), p. 21.
- ¹³ A. Arderiu i Pasqual, “Les biblioteques municipals”, *Cenacle*, núm. 1 (desembre 1915), p. 2-4.
- ¹⁴ Institut d'Estudis Catalans, *Memòria...*, p. 7-8.
- ¹⁵ Alexandre Galí, “Biblioteques populars”. En: *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya. Llibre XI, Biblioteques populars i moviment literari* (Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1984), p. 9.
- ¹⁶ Montserrat Comas, *Lectura i biblioteques populars a Catalunya (1793-1914)* (Barcelona: Curial, 2001).
- ¹⁷ Es pot fer un seguiment d'aquestes campanyes i de les polèmiques que en derivaren a partir de Concepció de Balanzó, *Les biblioteques de la Generalitat de Catalunya: notes bibliogràfiques per a llur història* (Barcelona: Casa de Caritat, 1935), p. 14-20. També es troba àmpliament comentat en: Montserrat Comas, *Lectura i biblioteques...* p. 58-67.
- ¹⁸ Lluís de Zulueta (1878-1964). Polític i escriptor, fou regidor de la ciutat de Barcelona i diverses vegades diputat a les Corts. Col·laborà assíduament a la premsa de l'època.
- ¹⁹ Luis de Zulueta, *Luis de Zulueta: artículos (1904-1964)*, introducció y notas de Carmen de Zulueta (Alicante: Instituto de Cultura Juan Gil-Albert: Diputación Provincial de Alicante, 1996).
- ²⁰ Concepció de Balanzó, *Les biblioteques...*, p. 16.
- ²¹ Lluís de Zulueta, “Glosa de glosas”, *La Cataluña* (1 d'octubre de 1910).
- ²² Institut d'Estudis Catalans, *Memòria...*, p. 8-9.
- ²³ *La veu de Catalunya*, 9 i 10 d'octubre de 1909. En aquestes gloses, Ors aplaudia l'oportunitat de la iniciativa de Josep Roig de crear una biblioteca d'investigació en ocasió d'un homenatge a Marcelino Menéndez y Pelayo. També proposava homenatjar una figura proponent del camp científic, Ramón y Cajal, per distanciar-se del concepte de biblioteca de cultura literària.
- ²⁴ Prat de la Riba, aleshores president de la Diputació de Barcelona, havia creat una borsa de beques per ampliar estudis superior a l'estranger, de la qual se'n beneficiaren, entre d'altres, Ors i Rubió. Cf. nota 28.
- ²⁵ “Llibres”, *La veu de Catalunya*, 13 de juny de 1910.
- ²⁶ No hem pogut trobar cap menció de l'adquisició d'aquesta biblioteca ni en l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* ni en el *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*. Segons Xavier Pla, curador del *Glosari 1910-1911*, p.

185, una part del fons bibliogràfic del llibreter Alfred Lorenz va ser comprada per l'Ajuntament de Barcelona i va constituir un dels primers dipòsits de l'actual Biblioteca de Catalunya.

²⁷ En aquest sentit, i juntament amb Manuel de Montoliu i Hermenegildo Giner de los Ríos, Ors adreçà un escrit a l'alcalde de Barcelona titulat "Para la adquisición de una biblioteca filosófica moderna", reproduït a *El Progreso* el 26 de setembre de 1910. Vegeu C. de Balanzó, *Les biblioteques de la Generalitat de Catalunya...*, p. 35.

²⁸ "El clam", *La veu de Catalunya* (14 de juliol de 1910).

²⁹ Antoni Griera i Gaja (1887-1973). Eclesiàstic i filòleg. Pensionat a Halle i Zuric per la Mancomunitat, a partir de 1913 treballà a les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans.

Pere Bohigas Tarragó (1886-1948). Periodista. Destacà per la seva tasca museística.

Miquel Vidal i Guardiola (1891-1950). Polític i economista. Fou cap de Finances de l'Ajuntament de Barcelona.

Llorens (?). És possible que aquest Llorens que esmenta Ors fos Josep Llorens i Artigas (1892-1980), ja que en la seva joventut fou crític d'art a *La veu de Catalunya* i està documentat que el 1917 marxà a París, becat per la Mancomunitat de Catalunya. Encara que les dates del viatge i de l'aparició de la glosa no coincideixin, i que el 1910 Llorens i Artigas només tingués 18 anys, fóra possible que hagués estat becat amb anterioritat.

Cebrià de Montoliu i Togores (1873-1923). Urbanista i advocat. Promotor de la *Ciutat Jardí*. Probablement, "el que estudia qüestions municipals a Berlín" de la glosa.

Manuel de Montoliu i Togores (1877-1961). Crític i historiador de la literatura. Pensionat per la Mancomunitat, estudià filologia romànica a Halle el 1908, on coincidí amb Barnils i Griera (els "filòlegs" de la glosa). Ingressà a les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans.

Pere Barnils i Giol (1882-1933). Filòleg i fonetista. Pensionat a Halle, treballà en tornar a Barcelona en l'aplega de materials per al *Diccionari general de la llengua catalana*.

Eladi Homs Oller (1886-1973). Pedagóg. Pensionat als Estats Units per la Mancomunitat, fou un actiu divulgador del mètode Montessori a Catalunya.

Enric Jardí i Miquel (1881-1942). Advocat i escriptor. Estudià a Anglaterra i Bèlgica, d'on, segons Ors, tornà "amb les carteres plenes de notes sobre l'ensenyança secundària".

³⁰ Remetem a C. de Balanzó, *Les biblioteques...*, p.14-20.

³¹ Es troben recollides a *Glosari 1910-1911*, p. 277-308. Per a aquesta qüestió, són especialment significatives la primera, de 17 de setembre de 1910, i les tres darreres ("Biblioteca XI", de 30 de setembre; "Biblioteca (Apèndix)", d'1 d'octubre, i "Biblioteca XII", de 4 d'octubre), en les quals tracta la polèmica biblioteca popular versus biblioteca científica.

³² En la primera glosa d'aquesta sèrie, Ors cita expressament Zulueta i li atribueix "aquesta passió activa, tossuda i quasi exclusiva per l'instrucció del poble que dóna a la figura jovenívola del diputat republicà singular caràcter entre les del món polític espanyol". També menciona Julio Burell, en aquell moment ministre d'Instrucció Pública, que va secundar la iniciativa de Zulueta..

³³ "Biblioteca I", *La veu de Catalunya* (17 de setembre de 1910).

³⁴ "Biblioteca XI Epíleg", *La veu de Catalunya* (30 d'octubre de 1910).

³⁵ "De la biblioteca com a fonament de l'escola", *La veu de Catalunya* (5 d'octubre de 1910).

³⁶ Joan Maragall, "Per a la Biblioteca de Catalunya". En: *Obres completes*, vol. 6 (Barcelona: Selecta, 1960), p. 820.

³⁷ "Per la biblioteca", *La veu de Catalunya* (25 d'octubre de 1914).

³⁸ En una nota de *La veu de Catalunya* del dia 28 d'octubre es menciona que s'hi han oposat els regidors Callén, Morros i Rovira Palau, i argumenta que es tracta de la biblioteca particular d'una institució amb tendències polítiques determinades.

³⁹ "Les realitzacions", *La veu de Catalunya* (27 de maig de 1914).

- ⁴⁰ “Glosa de l'Institut”, *La veu de Catalunya* (28 de maig de 1914).
- ⁴¹ “L'etapa”, *La veu de Catalunya* (30 de maig de 1914).
- ⁴² “Per acompanyar la primera vetlla d'estudi a la biblioteca”, *La veu de Catalunya* (3 de juny de 1914).
- ⁴³ “La primera setmana de la Biblioteca de Catalunya”, *La veu de Catalunya* (15 de juny de 1914).
- ⁴⁴ “Biblioteques populars”, *La veu de Catalunya* (9 de juliol de 1914).
- ⁴⁵ “Biblioteques populars”, *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, núm. 2 (1915), p. 122-133.
- ⁴⁶ Aquesta mesura permetria evitar el diletantisme i les publicacions inservibles, fruit d'investigacions poc fonamentades per manca de llibres, i a la vegada contribuiria a eliminar les diferències, pel que fa als equipaments culturals, entre el camp i la ciutat. Aquesta idea és represa per Ors en el discurs inaugural de la Biblioteca Popular de Canet de Mar, el 29 de juny de 1917, que apareix transcrit a “Canet de Mar: col·locació de la primera pedra de la Biblioteca Popular de la Mancomunitat”, *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, núm. 4 (1917), p. 207.
- ⁴⁷ En aquest sentit, en el discurs per a la col·locació de la primera pedra de la Biblioteca Popular de Pineda, el 29 d'octubre de 1917, Ors manifestà que “després d'en Clavé, l'obra més important d'educació popular realitzada a Catalunya són les Biblioteques Populars.” Vegeu: “Pineda: col·locació de la primera pedra de la Biblioteca Popular de la Mancomunitat”, *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, núm. 4 (1917), p. 208. Aquesta mateixa idea és represa a la glosa “Catalunya”, de 8 d'agost de 1916.
- ⁴⁸ Per a un comentari més extens del Projecte remetem a Teresa Mañà, *Les biblioteques populars a través dels seus anuaris* (1922-1936) (Barcelona: Facultat de Biblioteconomia; Universitat de Barcelona, 2001), p. 22-29.
- ⁴⁹ Per conèixer el procés de creació d'aquesta Escola, és imprescindible la lectura de l'obra d'Assumpció Estivill *L'Escola de Bibliotecàries 1915-1939* (Barcelona: Diputació de Barcelona, 1992).
- ⁵⁰ Jordi Rubió; Jaume Massó i Torrents, “Informe dels senyors Director i Inspector de la Biblioteca de Catalunya respecte de la manera de funcionar de les biblioteques populars”, *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, núm. 2 (1915), p. 189.
- ⁵¹ “En una petita revista nova”, *La veu de Catalunya* (16 de desembre de 1915). En aquesta glosa, Ors menciona la inauguració, a Madrid, d'una biblioteca pública. Per les dates, creiem que es deu referir a una de les dues mencionades al Decret de 1910 que, com ja hem esmentat, van obrir-se el 1915.
- ⁵² A. Arderiu i Pasqual, “Les biblioteques”, p. 2-4. Aquest article fou reproduït posteriorment, suposem que per interès d'Ors, a *Quaderns d'estudi*, núm. 2 (març 1916), p.134-138.
- ⁵³ “La dona de la rue de Rennes”, *La veu de Catalunya*, 28, 29 i 30 d'octubre de 1915.
- ⁵⁴ La publicació d'aquesta glosa el 4 de juliol coincideix amb la visita a aquesta localitat el dia 2 del mateix mes, tal com recull la publicació local *Vida Olotina*, núm. 44 (7 de juliol de 1916).
- ⁵⁵ “Olot”, *La veu de Catalunya* (4 de juliol de 1916).
- ⁵⁶ “Sallent”, *La veu de Catalunya* (28 de juliol de 1916).
- ⁵⁷ “Valls”, *La veu de Catalunya* (26 d'octubre de 1916).
- ⁵⁸ “L'any s'acaba”, *La veu de Catalunya* (29 de desembre de 1916). De les poblacions que s'esmenten a la glosa, a totes es construïren biblioteques en el temps de la Mancomunitat, excepte a Vic, on fou inaugurada el 1931. En canvi, ni a Reus ni a Lleida mai no es van arribar a construir.
- ⁵⁹ “La Justícia Social”, *La veu de Catalunya* (4 de gener de 1917).
- ⁶⁰ “Antologia”, *La veu de Catalunya* (16 de gener de 1917).
- ⁶¹ “Judicar”, *La veu de Catalunya* (20 de desembre de 1917).

⁶² “Biblioteca vora el mar”, *La veu de Catalunya* (31 d'octubre de 1917). El dia 29 d'aquell mes, amb l'assistència, entre altres personalitats a més del mateix Eugeni d'Ors, del president accidental de la Mancomunitat, Sr. Romà Sol, havia posat la primera pedra de la Biblioteca Popular de Pineda de Mar, que s'obriria el 26 de juny de 1922.

⁶³ Eugeni d'Ors, *La vall de Josafat*, edició a cura de J. Murgades (Barcelona: Edicions dels Quaderns Crema, 1987), p. XII.

⁶⁴ Eugeni d'Ors, “Canet de Mar: col·locació de la primera pedra de la Biblioteca Popular de la Mancomunitat”, *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, núm. 4 (1917), p. 207.

Eugeni d'Ors, “Valls: col·locació de la primera pedra de la Biblioteca Popular de la Mancomunitat”, *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, núm. 4 (1917), p. 177-179.

Eugeni d'Ors, “Pineda: col·locació de la primera pedra de la Biblioteca Popular de la Mancomunitat”, *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, núm. 4 (1917), p. 208.

Eugeni d'Ors, “Discurs en ocasió de la col·locació de la primera pedra de la Biblioteca Popular de Vic”, *La veu de Catalunya* (15 de juliol de 1918), p. 11.

Eugeni d'Ors, “Discurs en motiu de la col·locació de la primera pedra de la Biblioteca Popular de Figueres”, *La veu de Catalunya* (24 de desembre de 1918), p. 6.

Eugeni d'Ors, “Discurs en la inauguració de la Biblioteca popular de Les Borges Blanques”, *La veu de Catalunya* (3 de desembre de 1918), p. 9.

Eugeni d'Ors, “Discurs en la inauguració de la Biblioteca Popular d'Olot”, *La veu de Catalunya* (23 de setembre de 1918), p. 2.

⁶⁵ “Però...”, *La veu de Catalunya* (10 d'octubre de 1919).

⁶⁶ El que s'ha anomenat *la defenestració d'Ors* pot seguir-se a G. Díaz-Plaja, *La defenestració de Xènius* (Andorra la Vella: [s. n.], 1967).

⁶⁷ Eugeni d'Ors, *Nuevas bibliotecas populares para España* (Madrid: Federación de la Prensa de España, 1923). En aquesta publicació, Ors tradueix fil per randa el text del Projecte de 1915.